

mainittu sana, jonka pohjana aramean אֲתִיכֹס, mutta aramean kielen indeksistä kyseistä sanaa ei löydy.

Kielioppi tarjoaa mielenkiintoisen tutkimusmatkan ajanlaskun taitteen Palestiinassa puhuttuun aramean kieleen. Se on erinomaisen hyödyllinen kenelle tahansa, joka haluaa perehtyä syvällisesti Qumranin arameaan. Teos syventää myös yleisesti tietoa aramean kielestä ja muista seemiläisistä kielistä. Se on myös välttämätön apuneuvo jokaiselle, joka haluaa tutkia ja kääntää Qumranin arameankielisiä tekstejä.

CHRISTIAN SEPPÄNEN,
TEOL. MAIST., FIL. MAIST.

ULLA TERVAHAUTA
A Story of the Soul's
Journey in the Nag
Hammadi Library: A Study
of Authentikos Logos (NHC
VI,3). Novum Testamentum
et Orbis Antiquus 107.
Göttingen: Vandenhoeck &
Ruprecht 2015. 276 s.

Av de texter som hittades i Nag Hammadi tillhör *Authentikos Logos* en av de mest förbisedda. Ett skäl till detta, menar Ulla Tervahauta, är att textens innehåll har trotsat många tidigare klassificeringsförsök. Under många år var Nag Hammadi-fyndets texter intimt förknippade med Gnosticism. Till följd av detta kom en huvudsaklig fokus att ligga på vad som upplevdes vara gnostiska teman: förekomsten av en ondsint demiurg och kreativa omtolkningar av skapelsemyten i Genesis. *Authentikos Logos*, som saknade karaktäristiskt gnostiska inslag, kom att anses mindre intressant och hamnade således i skymundan.

De senaste årens teoretiska landvinningar och kritik mot Gnosticism som tolkningskategori, skriver Tervahauta, har möjliggjort nya perspektiv och frågeställningar. Om en Nag Hammadi-texts källvärde inte längre begränsas av förekomsten av upplevda gnostiska inslag, är det i högre grad än tidigare också motiverat att återuppta undersökningen av de texter som identifierats som icke-gnostiska och därför kommit att bli eftersatta.

Ytterligare en brist inom tidigare forskning som Tervahauta identifierar är tendensen att ensidigt fokusera på den ursprungliga kompositionskontexten. Eftersom *Authentikos Logos* traditionellt sett dateras till det andra århundradet, har tidigare forskare också huvudsakligen läst texten utifrån denna kontext. Denna tendens upplever Tervahauta som mycket problematisk, inte bara för att 100-talsdateringen vilar på lösa grunder utan också för att *Authentikos Logos* kan ha kommit att ändras radikalt under traderings- och översättningsprocessen.

Efter att ha introducerat sin problemställning i introduktionskapitlet, övergår Tervahauta till en djupare undersökning av språk, manuskript och genre i bokens andra kapitel. Utifrån förekomsten av en ordlek som bara fungerar på koptiska, samt den genomgående höga språkliga nivån på texten, argumenterar Tervahauta för att en koptisk originalkomposition inte kan uteslutas, och för att *Authentikos Logos*, om det är en översättning, i sådana fall är en genomarbetad sådan, utförd av en kompetent översättare. Genre-mässigt, föreslår Tervahauta i överensstämmelse med tidigare forskning, bör den paranetiskt orienterade *Authentikos Logos* förstås som en predikan. I detta kapitel diskuterar Tervahauta också bibliska allusioner i texten och ger en överblick av det religiösa landskapet i Egypten, som lägger en god grund för hennes hypotes att *Authentikos Logos*, särskilt i den version som har bevarats, är

kristen, relativt sen och med fördel läses och kontextualiseras gentemot material från 300-talet.

De följande kapitlen, som utgör merparten av Tervahautas studie, är tematiskt orienterade. I kapitel tre behandlas det övergripande narrativet i *Authentikos Logos*, den fallna själens resa tillbaka till sitt ursprung. Genom att jämföra *Authentikos Logos* med material från bland andra Plotinus och Origenes, samt några valentinianska traditioner, visar Tervahauta att detta motiv var populärt och välspritt under senantiken. Kapitel fyra behandlar och kontextualiserar de epitet som tillskrivs den fallna själen: osynlig, andlig, materiell och rationell. I det femte kapitlet fokuserar Tervahauta på materiens roll i *Authentikos Logos* och andra relevanta komparativa texter. Bokens sjätte kapitel utforskar den förståelse vi möter i *Authentikos Logos* av kroppen som en plats där själen kämpar mot fiender och frestare som den måste övervinna innan den kan stiga uppåt. Särskilt i denna del framkommer de många beröringspunkterna mellan asketiskt orienterad kristendom och den tanketradition som återfinns i *Authentikos Logos*. I en central passage i texten varnas mottagarna för Djävulen, liknad vid en fiskare som med olika beten lurar fiskarna att hugga. På samma sätt lockas människorna att åtrå materiella ting eller kroppslig skönhet, och på sätt dras in i starka känslöyttringar – avund, begär, stolthet, fåfänga etc. – som får dem på fall. Utifrån predikogenren, allusionerna till biblisk litteratur och dessa paranetiska passager, där varningar för den människofiskande Djävulen uppmanar läsarna till asketiska övningar, visar Tervahauta att *Authentikos Logos* passar mycket väl in i en kristen asketisk kontext.

Tervahautas avhandling är utan tvivel ett viktigt bidrag. Som den första monografin med huvudsaklig fokus på *Authentikos Logos* fyller den ett tomrum som tidigare funnits i forskningen. Tervahauta lyck-

as också väl med att tematiskt contextualisera *Authentikos Logos*. Hennes hypotes, att *Authentikos Logos* är en relativt sen kristen text som bäst förstås utifrån det religiösa klimatet i senantikens Egypten, är övertygande och underbyggd med en genomgående god argumentation.

Detsamma gäller kritiken av tidigare forskning. Utan att egentligen ta avstånd från Gnosticism som allmän beteckning demonstrerar Tervahauta hur Gnosticism som heuristisk kategori har lett till en marginalisering av Nag Hammadi-texter med mindre tydliga gnostiska drag. Sökandet efter "det gnostiska" i texter som *Authentikos Logos* har lett till att andra aspekter av dessa texter har negligerats och därigenom har blivit svårare att förstå. Tervahauta kan även appliceras på andra Nag Hammadi-texter av liknande slag och tillräckligt nyanserad för att kunna övertyga både förespråkare för såväl som motståndare till begreppet Gnosticism.

Att avhandlingen saknar en specifik frågeställning och istället behandlar *Authentikos Logos* i sin helhet medför både för- och nackdelar. Med tanke på forskningsläget och avsaknaden av en utförlig studie av *Authentikos Logos* är detta grepp förståeligt och berättigat. Frånvaron av frågeställning gör dock att Tervahautas studie stundtals riskerar att bli något spretig. Detta gäller särskilt den långa komparativa sektionen i kapitel tre till sex. Jag förstår visserligen att det komparativa materialet är oundgängligt för Tervahautas hypotes. Genom att visa på tematiska likheter med andra texter från den senantika egyptiska myllan contextualiserar Tervahauta det ofta svårbegripliga narrativet i *Authentikos Logos* och visar hur en insikt i närliggande tanketraditioner kan fördjupa förståelsen av texten. Däremot hade jag önskat en mer utförlig diskussion om användningen av religiösa kategorier i Tervahautas analys, samt en redogörelse för vad graderingen av tematisk när-

het mellan olika traditioner egentligen syftar till att åstadkomma. Vilket heuristiskt värde har egentligen kategorier som platonism, Valentini-anism, Sethianism etc. i ett så mångfacetterat och uppblandat religiöst klimat som det senantika Egyptens? Om *Authentikos Logos* skulle uppvisa större likheter med texter som klassificerats som valentinianska, skulle då detta automatiskt innebära att texten var valentiniansk även i sin trehundra- eller fyrahundratals-kontext? Vad betyder det att tematiska likheter finns, men att presentationen, genre och retoriskt upplägg skiljer sig? Dessa frågor hade jag gärna sett en utförligare diskussion av.

Tervahauta tillhandahåller visserligen en diskussion om den komparativa metodens fallgropar och förtjänster, men denna är kort och behandlar främst faran i att över-respektive underbetona likheter och skillnader (s. 72). Med tanke på det utrymme som ägnas åt jämförelse-material hade jag gärna sett en utökad teoretisk diskussion som även tar upp problemet med klassificering och indelning, samt till en något högre grad diskuterar implikationerna av en tematisk närhet respektive distans till en viss tradition.

Dessa anmärkningar till trots rekommenderas Tervahautas studie till alla som intresserar sig för senantik egyptisk kristendom. Som den enda heltäckande studien av *Authentikos Logos* kommer Tervahautas bok att vara oundgänglig för den som i framtiden vill fördjupa sig i denna fascinerande text.

PETTER SPJUT, TEOL. MAG.

JULIETTE DAY, RAIMO HAKOLA, MAIJASTINA KAHLOS & ULLA TERVAHAUTA (ED.)

Spaces in Late Antiquity: Cultural, Theological and Archaeological Perspectives. London & New York: Routledge 2016. 242 s.

Spaces in Late Antiquity är en tvärvetenskaplig antologi som behandlar rummets betydelse under senantiken. Boken har sin upprinnelse i *XXII Finnish Symposium on Late Antiquity* (FSLA) 2013 över temat *Spaces – Past and Present* samt med tillägg från föregående XXI FSLA med huvudfrågan *Popular and Elite*. FSLA har organiserats sedan 1992 med målsättning att föra samman forskare och studenter från ett flertal lärosäten och discipliner.

Närmare bestämt undersöker *Spaces in Late Antiquity* rummets relevans för identitetsskapande under senantiken. Den teoretiska ansatsen utgår från den s.k. *spatial turn*, som varit ett betydande paradigim inom antikforskningen de senaste åren. Man kan förenklat säga att fokus fästs vid rummet (*space*), inte bara som en scen för historiska skeenden utan även som en språngbräda för skapandet av personliga eller kollektiva identiteter. Introduktionskapitlet, undertecknad volymens redaktörer, utforskar begreppet *space* via ett referat av tidigare forskning samt genom en sammanfattande granskning av antologins olika bidrag. Därefter undersöks rum och identitet tematiskt utifrån tre övergripande aspekter: kulturella, teologiska och arkeologiska perspektiv. Bokens tio kapitel är relativt jämt fördelade över dessa tre temata, med en svag övervikt för det teologiska.

Generellt belyser volymen senantik identitet knuten till upplevt, viktiga platser, berättelser och/eller ritualer. Kort sagt, fenomen som förkroppsligar olika samhällsgrupper